

Leeuwarden, fietsenfabriek Argelo

Ongeveer twintig jaar nadat het rijwiel, de fiets, op de Leeuwarder kermis als nouveauté werd gepresenteerd, was het vervoermiddel al aardig ingeburgerd en durfde S.M. Argelo de investering aan om een nieuwe fietsenfabriek te stichten.

Dat was is 1903, nu alweer 109 jaar geleden. Je kunt het nog steeds zien aan de Schrans in Leeuwarden, op nummer 22-24, waar nu een videotheek in is gevestigd. Argelo vroeg architect Nicolaas Adema (1860-1946) om een ontwerp te maken. Deze architect was een originele vernieuwer die vooral in zijn woonplaats Franeker actief was. De versieringsdrang is duidelijk te merken aan de gevel. Die heeft bij de geveltop een inwendige balustrade. Tussen de zijkanten en gevellijsten van bruine steen is het iets terug liggende gevelveld van gele steen gemetseld. En daar zijn in de dammen tussen de vensters versieringen van rode steentjes verwerkt, als van kruissteekjes bij borduurwerk. Ook de bovenvensters zijn rood omlijst. En er is fraaie symbolische gevelreclame.

Gevelreclame was omstreeks 1900 in opkomst. Bedrijven en winkels lieten dat meestal met muurschilderingen uitvoeren. Soms gebeurde het met tegeltableaus, zoals bij de Centraal Apotheek aan de Voorstreek. Ook Argelo wilde met tegeltableaus boven de vensters van zijn nieuwe fabriek laten zien welke dynamische producten hij kon leveren: snelle wielen die de mensen het idee moesten geven op fietsen te kunnen vliegen. De elektrische fiets was nog niet uitgevonden. Bovendien zijn op de schouders van de voorgevel ook nog eens gevleugelde wielen geplaatst.

De tegeltableaus zijn waarschijnlijk vervaardigd in de tichelfabriek van Jan van Hulst in Harlingen. Boven het linkervenster zien we een voorstelling van drie gekroonde wielen en rechts een gevleugeld wiel: je reinste bedrijfsreclame. Dat is minder het geval met de betonnen gevleugelde wielen op de schouders van de gevel, die karrenwielen lijken. Probeer maar eens fietswielen in beton te modelleren

Omstreeks 1930 vertrok de rijwielfabrikant Argelo naar Hilversum en het pand heeft vervolgens verschillende functies gehad. Lange tijd is er Lunchroom 'De Schrans' in gevestigd geweest waarin U. de Vlas de uitbater was. Lang is de oorspronkelijke pui gehandhaafd met links een geled gedeelte van het oorspronkelijke kantoor, in het midden een portiek met drie deuren waarvan één naar de woning op de verdieping leidde. Rechts zat een groot spiegelraam voor de toonzaal voor fietsen, later lunchroom. De pui is inmiddels gemoderniseerd in de algemene, onbenullige puiprutsstijl.

Peter Karstkarel

Leeuwarden, Schrans 24, voormalige rijwielfabriek

Aan de Schrans, net buiten het toenmalige gemeentegebied van Leeuwarden, heeft de rijwielfabrikant S.M. Argelo in 1903 een fabriek met toonzaal en woning gesticht. Hij had er de Franeker architect Nicolaas Adema voor uitgenodigd. De gevel met siermetselwerk in bruine en gele steen is geaccentueerd door een vreemde in de geveltop verwerkte balustrade en op de schouders grote gevleugelde wielen. Boven de hoogste vensters dragen de boogtrommels tegeltableaus met gekroonde en gevleugelde wielen.

Huis aan Huis 19/12/90, 700 Jaar bouwen in Leeuwarden, afl 164

Schrans 24, rijwielfabriek Argelo

Een eeuw geleden brak het fin-de-siècle, het einde der eeuw aan. Nu zijn we weer zover. Het vorige fin-de-siècle kenmerkte zich cultureel door een algemene vernieuwing van de kunsten, ook van de architectuur. Toegepaste kunsten en architectuur die in de tien jaar vóór en tien jaar na de eeuwwisseling in een vernieuwingsstijl zijn gevormd, worden gewoonlijk zonder nadenken tot de Jugendstil gerekend. Bij de Nederlandse producten hoeft dat zelden gedaan te worden. De invloed verspreidde zich vanuit Den Haag waar de ontwerpers sterk leunden op de Belgisch-Franse Art Nouveau en vanuit Amsterdam waar de kunstenaars een eigenzinnige, op geometrische figuren gebaseerde decoratieve stijl ontwikkelden. Gebouwen naar Haagse inspiratie kunnen het beste Art Nouveau genoemd worden, het mooiste voorbeeld in Leeuwarden is de net zorgvuldig opgeknapte Centraal Apotheek aan de Voorstreek; het mooiste voorbeeld van Amsterdamse invloed tot een stijl die het beste Nieuwe kunst genoemd kan worden, is het voormalige kantoor van De Utrecht, Tweebaksmarkt 48, waar thans restauratieatelier Renaissant in gevestigd is. Het is een van de gaafste panden in zijn soort in Nederland.

Maar er zijn ook heel wat panden in een vernieuwingsstijl die niet zo makkelijk in de hoofdstromingen kunnen worden ondergebracht, zoals het Gabbemagasthuis in de Wybrand de Geeststraat en de directiewoning met fabriek, thans kantoor en woning van Fenno Schoustra (van het Kleine Krantsje) en appartementengebouw in de nabijgelegen Vredeman de Vriesstraat. In het singelgebied rond de oude binnenstad zijn nog wel wat voorbeelden te vinden. De architectenbroers Hero en Zijtse Sieuwert Feddema ontwierpen hoogst oorspronkelijke gebouwen in de periode rond 1900 en de meester in de vernieuwingsstijl zonder de internationale modes aan te hangen was Willem Cornelis de Groot.

In Franeker was in die tijd architect Nicolaas Adema werkzaam die in de vernieuwingstijd stijlcitaten en experimenten niet schuwde en ze meestal tot iets origineels verwerkte. De winkel aan de Eise Eisingastraat, voorheen van Van Balen koffie en thee, kan worden beschouwd als een van de fraaiste en gaafste van Nederland uit die periode en het is dan ook geen wonder dat de gerespecteerde Vereniging Hendrick de Keyser er zich over ontfermde en na zorgvuldige restauratie is gaan exploiteren. Adema heeft in zijn geboorte- en woonplaats - hij werd er in 1860 geboren en stierf er in 1946 - zeer veel buitengewone panden kunnen bouwen.

Buiten Franeker heeft Nicolaas Adema heeft Nicolaas Adema niet zo erg veel gebouwd, maar in Leeuwarden kwamen toch ook enkele gebouwen naar zijn ontwerp tot stand. Ik heb een sterk vermoeden dat hij de zonet genoemde directeurswoning met fabriek in de Vredeman de Vriesstraat heeft ontworpen, maar bewijzen ontbreken me nog. Hij was in elk geval de ontwerper van de rijwielfabriek met magazijnen en bovenwoning aan de Schrans 24 die bij de bouw van dit fietsmonument in 1902 nog onder Huizum ressorteerde en tot de gemeente Leeuwarderadeel behoorde. Het is een pand waar al weer een jaar of twintig Luxen Sport in gevestigd is en waarvan onlangs de voorgevel geheel werd opgeknapt. De pui van de begane grond is al enkele malen veranderd en om van het fraaie exemplaar te kunnen genieten moet, zoals bij winkels zo dikwijls het geval is, naar boven gekeken worden. Maar het loont de moeite, misschien is er geen merkwaardiger pand in de vernieuwingsstijl in Leeuwarden te vinden. De grote lijnen van de gevel laten een menging zien van een front met een gebroken kap en een lijstgevel met een balustrade of attiek. Er zit achter de geveltop een afgeknotte schildkap en architect Adema heeft kennelijk niet kunnen kiezen tussen top en lijst en zo heeft hij de balustrade in de geveltop verwerkt, puur als decoratief element.

Adema was bovendien een groot liefhebber van rondpassen en ellipsvormige bogen. Binnen het silhouet van de geveltop heeft hij een ronde boog uitgemetseld van roodbruine baksteen waarbinnen het terugliggend metselwerk is opgetrokken in gele steen. En ook dit metselwerk kon hij niet met rust laten: er zijn sierlijke banden van roodbruine steen aangebracht en in de muurdammen tussen de vensters zijn ornamenten van hetzelfde materiaal verwerkt als kruissteekmotieven in een wandtapijt. De ontlastingen boven de vensters, op de eerste verdieping segmentbogen met uitschieters bij wijze van sluitstenen en op de tweede verdieping spitse korfbogen zijn ook van roodbruin materiaal. Boven de hoogste vensters zitten tussen bovendorpel en ontlastingsbogen twee boogtrommels die zoals in rijke panden uit die tijd wel meer gebeurde voorzien zijn van tegeltableaus in de kleurige en charmante Art-Nouveaustijl. De tegeltableaus, waarschijnlijk vervaardigd in de tichelfabriek van Jan van Hulst te Harlingen, vertonen links drie rad-achtige ornamenten (waarvan de middelste, kleine gekroond is) en rechts een gevleugeld wiel: bedrijfsreclame.

Opdrachtgever S.M. Argelo, die later naar Hilversum verhuisde, was rijwielfabrikant. Er werden in dit pand fietsen gemaakt, fietsen die ongeveer twintig jaar eerder op de kermis in Leeuwarden geïntroduceerd waren. De fiets gaf de mens kennelijk vleugels en Argelo wenste dat met zijn bedrijf uit te stralen, want op de schouders naast de geveltop staan ook nog eend gevleugelde wielen van kunststeen die de belangrijke Leeuwarder betonfabrikant C.W. Finke wel uitgevoerd zal hebben. Het materiaal was er niet naar om frêle fietswielen te maken, maar de zware karrenwielen missen hun effect toch niet. Omstreeks 1930 vertrok de rijwielfabrikant en het pand heeft vervolgens verschillende functies gehad. Lange tijd is er Lunchroom 'De Schrans' in gevestigd geweest waarin U. de Vlas de uitbater was. Lang heeft de oorspronkelijke pui er nog in gezeten met links een geleed gedeelte van het oorspronkelijke kantoor, in het midden een portiek met drie deuren en rechts een groot spiegelraam voor de toonzaal voor fietsen, later lunchroom. De pui is inmiddels gemoderniseerd in de algemene, onbenullige puiprutsstijl.